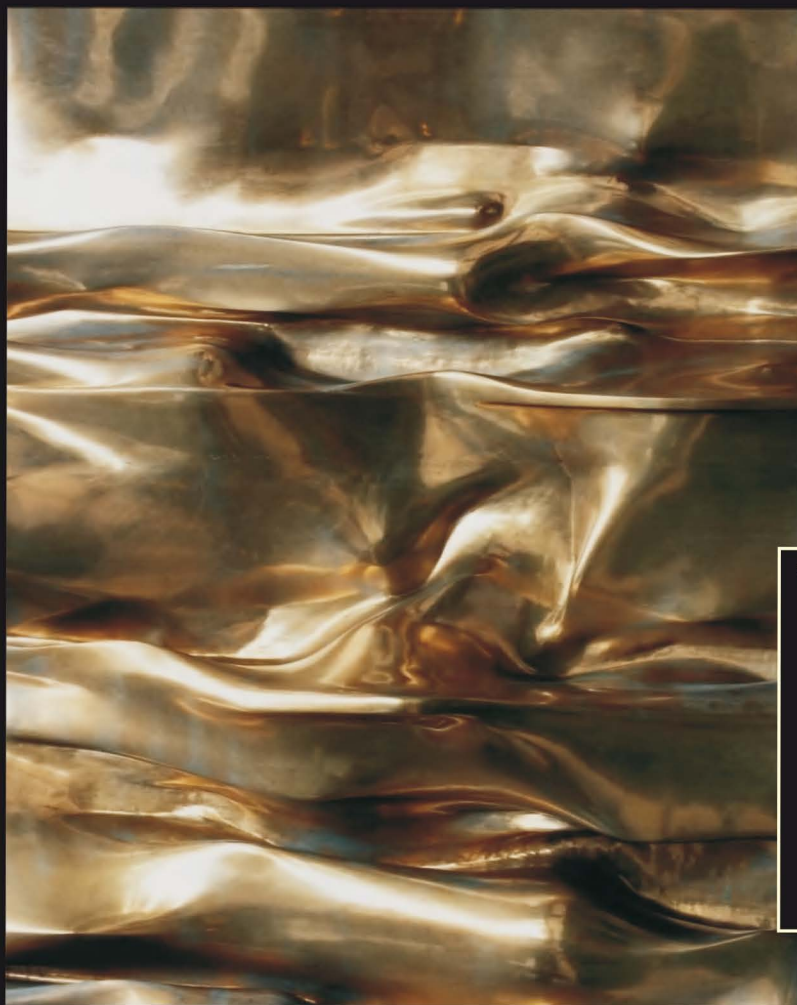

Bożena Tokarz

Spotkania Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego

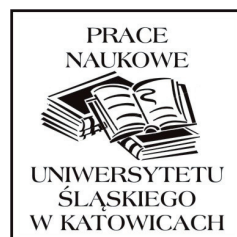
Wydawnictwo
Uniwersytetu
Śląskiego

Katowice
2010

Spotkania

Czasoprzestrzeń
przekładu
artystycznego

NR 2770

Bożena Tokarz

Spotkania Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2010

Redaktor serii: Historia Literatur Słowiańskich
Bożena Tokarz

Recenzent
Anna Legeżyńska

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział pierwszy	
Potrzeba przekładu	17
Dysponenci i wtajemniczeni	17
Rozmowa języków i kultur	29
„Światło” między językami	30
Dialog interkulturowy z udziałem wierszy Zbigniewa Herberta	41
Współrzędne miejsca i czasu	58
Inspirujący początek	59
<i>Strefa</i> Apollinaire’a w polskim dialogu awangardowym — postawa krytyczna	66
Słoweński Schulz, Witkacy i Gombrowicz z perspektywy historyka literatury	79
Związek z „innością” i budowanie podobieństwa	83
O „warunku” empatii i przyjemności	87
Rozdział drugi	
Perspektywa komunikacyjna i hermeneutyczna przekładu	121
Przekładowa estetyka recepcji	122
Krytyka przekładu. Oryginał w świetle oczekiwań odbiorcy sekundarnego	125
Adresat <i>Małego Księcia</i> Antoine’a de Saint-Exupéry’ego w propozycji tłumaczy polskich i słoweńskich	137
W kręgu tabu	148
Rola tłumacza i retoryka przekładu	163
Między psychologicznym a socjologicznym aspektem przekładu	166
Antologie	172

Wobec kanonu	176
<i>Trans-Atlantyk</i> Witolda Gombrowicza: elementy nacechowane w prze- kładzie	184
W sieci języków polskiego i słoweńskiego: różnice i fałszywe podobień- stwo	199
Kategoria czasownika	203
Kategorie rzeczownika i przymiotnika	211
Rozdział trzeci	
Przekład jako spotkanie	229
Dialog międzykulturowy: różne style komunikacji	233
Doświadczenie relatywizacji	242
„Fuzja horyzontów”	248
Nota bibliograficzna	261
Indeks osób	263
Summary	271
Zusammenfassung	273

Wstęp

Monografia pt. *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego* jest wynikiem moich wieloletnich studiów nad przekładem artystycznym, prowadzonych przede wszystkim na materiale tłumaczeń literatury polskiej na język słoweński i literatury słoweńskiej na język polski. Literatura francuska w języku polskim ma zasygnalizować aspekt komparatystyczny i komunikacyjny przekładu w trójkącie lingwistycznym, powstałym z udziałem odmiennych grup językowych, w tym przypadku słowiańskiej i romańskiej. Choć jest to zagadnienie, moim zdaniem, niezmiernie ważne dla rozważań o funkcji przekładu w dialogu międzykulturowym, wymaga o wiele dokładniejszych badań, by stać się podstawą osobnego opracowania.

Przedmiotem niniejszej publikacji jest przedstawienie przekładu artystycznego jako zjawiska komunikacyjnego i hermeneutycznego, funkcjonującego w odmiennych kulturowo przestrzeniach i czasach, kiedy relacje między oryginałem a jego tłumaczeniem zachodzą w odmiennych trajektoriach mentalnych, spowinowacając i tworząc napięcia intelektualne, emocjonalne i sensualne (np. w sferze doznań tłumaczy i odbiorców).

Sposób funkcjonowania przekładu artystycznego jest na tyle niejednoznaczny, że jego badacze korzystają z wielu teorii, między innymi literaturoznawczych, językoznawczych i kulturoznawczych. Przekładoznawstwo natomiast jako dziedzina wiedzy obejmuje refleksję teoretyczną i praktyczną nad przedmiotem wtórnym, będącym jednocześnie wynikiem kreacji. Nie bez przyczyny oprócz teorii przekładu występuje teoria tłumaczenia, w której zakresie porządkuje się założenia i wskazówki dotyczące tekstów nieliterackich. Tłumaczowi tekstów literackich trudno byłoby się poddać konkretnym zaleceniom formalnym, albowiem każdy utwór literacki wymaga przyjęcia innego punktu widzenia ze względu

na swą specyfikę ideowo-artystyczną. Oprócz kompetencji językowych, logicznych, encyklopedycznych i retoryczno-pragmatycznych, powinien on mieć świadomość literaturoznawczą, opartą na wiedzy i wrażliwości, co pozwoli mu na odczytanie języka symbolicznego, wymagające zdolności interpretacyjnych. Dlatego ten typ tłumaczenia nazywa się przekładem artystycznym.

Przekład artystyczny wyznaczają płynne granice bytowe, czasowe i przestrzenne, mimo materialności jego nośnika językowego. Podobnie jak oryginał, jest bytem intencjonalnym, lecz żyje jego światłem odbitym. Przynależy do dwóch porządków czasowych: utworu oryginalnego i czasu własnego powstania. Przestrzennie jest związany z dwiema kulturami: wyjściową i docelową. Wzrastające nim zainteresowanie wynika z jego kompleksowości, o czym przekonują zarówno mnożące się przekłady literatur obcych, jak i liczne publikacje z zakresu teorii, krytyki i historii przekładów.

Przyczyn jego popularności należy jednak poszukiwać nie tylko w samym przedmiocie, lecz w obecnym stanie kultury, której przekład jest metaforą. Studia nad nim mieszczą się z jednej strony w paradygmacie naukowym, z drugiej zaś — stanowi on hybrydę składającą się z obcych elementów tworzących nową opalizującą całość, wymykając się badaniom systemowym, pewien rodzaj anomalii. Zarówno aktualny obraz kultury, jak i świadomość mu towarzysząca wiążą się z formami uczestnictwa, preferującymi rozmowę, porozumienie, transwersalność w akcie przypominania i w zjawisku hybrydyczności pozytywnie nacechowanym. Możliwości techniczne komunikacji oraz wielość informacji sprawiły, że nieaktualne i nieprawdziwe (idealne) jest myślenie w kategoriach modelowych, których — jeżeli się używa, to wyłącznie dla celów teoretycznych. Nie ma również kultur, narodowych czy środowiskowych, niezawierających obcych genetycznie elementów. W każdej bowiem kulturze mieszczą się fragmenty innych kultur. Nie szkodzą one tożsamości, przeciwnie, wzbogacają ją, spowinowacając wzajemnie. Można by powiedzieć za Wolfgangiem Welschem¹, że hybrydyczność kultur wynika z wzajemnego przekraczania granic przestrzennych, czasowych i jednostkowych.

Przekład dokonuje się w kulturze za pośrednictwem różnych mediów. „Kultura w stanie przekładu” (określenie Edwarda Balcerzana) to stan niegotowości, dopuszczający w toku permanentnego dialogu wiele możliwości. Historycznie kultury ewoluują i zawsze były wewnętrznie dynamiczne, lecz przez wieki próbowano zamknąć je w gorszej jednoznacz-

¹ Por. W. Welsch: *Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury*. W: *Filozoficzne konteksty. Koncepcje rozumu transwersalnego. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha*. Cz. 2. Red. R. Kubicki. Poznań, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1998.

ności. Służyły temu wytwory duchowe i materialne, struktury organizacyjno-administracyjne w postaci różnych instytucji, dopuszczając jednak możliwość wpływów. Przyzwolenie na wzajemne przenikanie i różnorodność podmiotową stało się powszechnym udziałem dopiero współczesnej świadomości kulturowej. Świadomość transwersalna, dostrzegająca wielość i różnorodność bez chęci ich podporządkowania sobie oraz ich funkcjonalność, staje się podstawą mechanizmów generujących sensy kultury współczesnej.

Bachtinowska kategoria czasoprzestrzeni (chronotopu) najlepiej — jak sądzę — oddaje kompleksową naturę przekładu artystycznego, plasującą go między artyzmem a rzemiosłem, faktem a interpretacją, wytworem a procesem, obcością a swojskością. Uwzględnia integralność tekstu literackiego z szeroko rozumianym kontekstem kulturowym i biograficznym². Kategorię czasoprzestrzeni odnoszę zarówno do przedmiotu artystycznego, jak i do kategorii komunikacyjnych (nadawca — odbiorca) oraz relacji utworu literackiego do rzeczywistości zewnętrznej. Jej idea, wyrastając ze strukturalistyczno-semiotycznej teorii, koresponduje z odmiennymi postawami metodologicznymi. Dominują wśród nich hermeneutyka i kognitywizm. Hermeneutyka — ze względu na światopoglądową postawę badawczą, której syntezą jest figura spotkania, przywołana również przez Bachtina jako jedna z konstrukcji czasoprzestrzennych drogi. Choć czasoprzestrzeń drogi ma szerszy zakres, to — według niego — zawiera mniejszy ładunek emocjonalny i aksjologiczny³.

Kognitywizm psychologiczny, lecz — przede wszystkim — językoznawczy, dostarcza sprawdzonych „narzędzi” do analizy semantycznej, wyrosłej z podstaw filozoficznych, psychologicznych i logicznych, a w zasadzie z bezpośredniej reakcji na strukturalizm, semiotykę i gramatykę generatywno-transformacyjną.

Dlatego studia nad kompleksową naturą przekładu artystycznego wymuszają na badaczu wyjście poza jedną metodologię i jedną dyscyplinę z uwagi na fundamentalną, także dla translatologa, rolę interpretacji i wieloaspektowy charakter dzieła literackiego (jako werbalnego przedmiotu artystycznego, jako rzeczywistości alternatywnej i negocjowanej, a także jako językowego faktu historycznego i społecznego, czyli ogniwa procesu historycznoliterackiego)⁴. W niniejszej książce spostrzeżenie to potwier-

² Por. M. Bachtin: *Problemy literatury i estetyki*. Tłum. W. Grajewski. Warszawa, Czytelnik, 1982, s. 278—488.

³ Por. ibidem, s. 470 i nast.

⁴ Por. S. Skwarczyńska: *Aspekt językowo-artystyczny w przedmiocie badań komparatystyki literackiej*. W: S. Skwarczyńska: *Pomiędzy historią a teorią literatury*. Warszawa, PAX, 1975, s. 253—267. Autorka ta wiele lat temu pisała na temat wieloaspektowości dzieła literackiego.

dzają różne metody analizy i problematyzacji materiału z zachowaniem jednej postawy badawczej, jaką zapewnia hermeneutyka, która ukształtowała moją refleksję przekładoznawczą w ciągu ostatnich kilku lat.

Sytuacja oryginalnego dzieła literackiego, opisana przez Michaiła Bachtina, ulega zwielokrotnieniu w przekładzie o uczestników komunikacji: o tłumacza jako „drugiego autora”⁵, o nową sytuację (czasoprzestrzeń) i odbiorcę tekstu drugiego. Mogą oni funkcjonować w podobnej, jednak nie w takiej samej, czasoprzestrzeni co autor i odbiorca prymarny. Ich czasoprzestrzenie się różnią, np. tłumacza i czytelnika przekładu od autora i czytelnika oryginału, ze względu na odległość czasową i przestrzenną lub tylko — na odległość przestrzenną (przy jednoczesności różnic wewnętrznych między czasoprzestrzeniami, np. autora, jego czytelnika, tłumacza i tekstu przekładu) w zależności od czasu i miejsca odbioru. Różnice i napięcia powstają także na skutek spotkania się w przekładzie (wytworze) czasoprzestrzeni oryginału i przekładu (np. *Hamlet* Szekspira w tłumaczeniu Barańczaka) oraz wewnętrznej czasoprzestrzeni denotowanej przez oryginał z czasoprzestrzenią przekładu.

Czasoprzestrzeń określa istnienie przekładu jako dzieła w ruchu, co interesuje mnie od wielu lat. W niniejszej książce zostały wykorzystane (nieznacznie zmienione) moje wcześniejsze rozprawy, począwszy od 1998 r., które w wyniku włączenia ich w prezentowany porządek problemowy stanowią nową propozycję widzenia przekładu w perspektywie idei chronotopu i filozofii spotkania z punktu widzenia zapotrzebowania na przekład (rozdział pierwszy), sposobu jego funkcjonowania (rozdział drugi) oraz przestrzeni spotkania (rozdział trzeci). Nie oznacza to jednak przyjęcia przeze mnie Bachtinowskiej metody badawczej (stanowiącej raczej inspirację), gdyż **podporządkowanie badań nad przekładem jednej metodologii nie tylko przeczy „duchowi czasu”, lecz grozi redukcjonizmem interpretacyjnym**, negującym jego opalizującą bytowość. Stanowi natomiast wyraz potrzeby wieloaspektowych studiów nad przekładem, posuniętych tak daleko, by wiedza literaturoznawcy, językoznawcy i kulturoznawcy nie tylko była dostępna specjalistom wymienionych dziedzin, lecz by pozwoliła przekładoznawcy i użytkownikom przekładu dostrzec podstawową wartość działania tłumaczy literatury — wzbogacanie własnej kultury przez dialog z kulturą obcą, rozumiane jako dynamika wymiany, pozwalająca na samopoznanie. Przekład ma bowiem charakter transwersalny, czyli przejściowy, polegający na wzajemnym oddawaniu i braniu bez uzależnienia. Pokazując obcą perspektywę, trafia na odmienną czasoprzestrzeń z jej pamięcią (przeszłość) i teraźniejszością.

⁵ Por. A. Legeżyńska: *Tłumacz i jego kompetencje autorskie*. Wyd. 2. Warszawa, PWN, 1999.

Dokonujące się w przekładzie spotkanie osobowości i kultur odbywa się wewnątrz tekstu literackiego, w strukturze języka sekundarnego — czemu wiele miejsca poświęcono w niniejszej książce — oraz poza jego granicami w procesie jego odbioru w innym kontekście kulturowym i przez odbiorców różnie przez tę kulturę ukształtowanych.

Rozdział pierwszy został poświęcony potrzebie obecności przekładów w kulturze przyjmującej, czyli temu, w jakim celu tłumaczy się literaturę obcą i co z tego wynika.

W rozdziale drugim omawiany jest przekład w perspektywie komunikacyjnej i hermeneutycznej. Tłumaczenie, odpowiadając na potrzeby czytelnika rodzimego, poszukującego w literaturze niespodzianki intelektualnej, emocjonalnej i kognitywnej, wynika równocześnie z ograniczeń przez kulturowe przyzwyczajenia lekturowe, stereotypy, posiadany zasób wiedzy ogólnej oraz nawyki językowe. Tłumacz nie tylko spełnia oczekiwania odbiorcze, lecz również odgrywa rolę krytyka w zakresie postulowanego modelu literackiego za pośrednictwem własnych mikro- i makrowyborów, dokonywanych na poziomie stylistyki i retoryki tłumaczenia.

W przekładzie dochodzi jednak do spotkania hermeneutycznego nie-raz skrajnych wobec siebie podmiotowości właśnie za sprawą tłumacza, czego dotyczy rozdział trzeci. Jemu dane jest doświadczenie relatywizacji kultur i języków, ponieważ funkcjonuje w przestrzeni między tekstami i kulturami. Może on uczynić z przekładu miejsce spotkania sprzeczności bez ich niwelowania czy sprowokować odbiorców sekundarnych do refleksji pozatekstowej w granicach rodzimej literatury i kultury. Na tym polega bowiem „zjawiskowość” przekładu oraz dokonująca się w nim i za jego przyczyną „fuzja horyzontów” autora, tłumacza, czytelnika docelowego, a także kultur. **Przekład zatem to nie tylko wytwór i proces, lecz także światopogląd oznaczający otwarcie i porozumienie, a tego zagadnienia zwykle prace przekładoznawcze nie podejmują.**

Kilka wstępnych ustaleń

Przekład artystyczny istnieje w perspektywie przedmiotowej (semiotycznej) jako wytwór, czyli tekst z tekstu, w perspektywie komunikacyjnej — jako celowościowy proces twórczy (a także jako wytwór funkcjonuje w procesie odbiorczym czytelnika sekundarnego), oraz w perspektywie hermeneutycznej — podobnie jak dzieło oryginalne.

Jako tekst z tekstu przekazuje ten sam sens, co oryginał, lecz w innym języku, nie zawsze za pomocą tych samych znaczeń, katego-

rii gramatycznych, rozwiązań rytmiczno-brzmieniowych i wersyfikacyjnych. Odniesienie go jednak wyłącznie do jedności języka nie prowadzi do uzyskania ekwiwalencji, która możliwa jest na poziomie inwariantu, czyli sensu wynikającego z formy i treści oryginału. Ekwiwalencja jest bowiem uzależniona od interpretacji, czynności ujawniającej integralność treści i formy.

Tekst jest niemy — jak pisze Paul Ricœur⁶, ponieważ wypowiedzi neutralnych nie ma⁷. Wypowiedź odnosi się zawsze do pojęcia, historii, doświadczenia życiowego i czytelniczego, do charakteru osoby, celu komunikatu itp. Tekst żyje zatem w kontekście, a więc w procesie komunikacji. Zakłada istnienie nadawcy, odbiorcy, kontekstu, kodu, kontaktu itp.

W przekładzie został podwojony akt komunikacji, o czym pisała Anna Legeżyńska, czego konsekwencją jest obecność w nim „drugiego autora”. Podwojeniu uległy również relacje osobowe wpisane w tekst. Przekład, w perspektywie komunikacyjnej, cechują więc zmienione współczynniki czasoprzestrzenne ze względu na genezę obu tekstów, z uwagi na osoby (autor, odbiorca, tłumacz), odbiorców — prymarnego i sekundarnego (tłumacz = odbiorca + nadawca) oraz skutki oddziaływania na odmiennych czytelników. W wyniku podwojenia przez zmianę nośnika sensu (języka) tekst oryginału nadal pozostał niemy, choć uległ wzbogaceniu dzięki spotkaniu się odmiennych (stopniowalnie) czasoprzestrzeni, pozostających z sobą w stosunkach dialogowych, polemicznych, a czasem się wykluczających.

Przekład jako zjawisko i środek komunikacji międzykulturowej stanowi miejsce spotkania, co najmniej, dwóch kultur, będąc wydarzeniem hermeneutycznym, w którym następuje konfrontacja różnych, jednostkowo i kulturowo, postaw. Komunikacja dokonuje się w języku tłumaczenia z uwzględnieniem punktu widzenia świata wpisanego w język oryginału. Przekład jest wytworem rozmowy międzyludzkiej (autor — tłumacz) i międzykulturowej (kultura oryginału — kultura przekładu) na jakiś temat, służąc samorozumieniu w wyniku odkrycia inności.

Dzięki tłumaczowi wydarzenie spotkania może zaistnieć w przestrzeni międzyjęzykowej i w przestrzeni języka docelowego, będąc spotkaniem jego interpretacji językowej oryginału z czytelnikiem przekładu. Odbiorca docelowy tylko wtedy uczestniczy w spotkaniu, gdy tłumacz wykorzysta swe kompetencje bilingwalne i biculturalne, zachowując w drugim tekście istotny dla zrozumienia sensu element obcości, ponieważ samopoznanie wymaga konfrontacji z tym, co odmienne. Dlatego proces rozumienia tłu-

⁶ Por. P. Ricœur: *Wyjaśnianie i rozumienie*. Tłum. K. Rosner. W: P. Ricœur: *Język, tekst, interpretacja*. Wybór i wstęp K. Rosner. Tłum. P. Graff, K. Rosner. Warszawa, PIW, 1989, s. 156—187.

⁷ M. Bachtin (*Problemy literatury i estetyki...*) pisał również o nacechowaniu i celowości każdej wypowiedzi.

macza, jego interpretacja tekstu wyjściowego, stanowi podstawę zaistnienia **przekładu jako specyficznej formy dyskursu**⁸.

Wynikają stąd jego właściwości związane z oryginałem, bez którego nie mógłby powstać⁹: intersubiektywność jako konfrontacja dwóch osobowości — autora i tłumacza¹⁰, intertekstualność¹¹ jako skutek uwikłania oryginału w inne teksty werbalne i niewerbalne¹², a także intertekstualność powstała w toku funkcjonowania przekładu (wytworu) wśród innych tekstów jego literatury rodzimej¹³, intertekstualność wynikająca z relacji z innymi przekładami funkcjonującymi w kulturze przyjmującej oraz intertekstualność z oryginałem jako rodzaj cytatu¹⁴; i wreszcie pragmatyczność oznaczająca spełnienie przez przekład tej samej funkcji tekstowej, mimo że skutki wywołane przez oba teksty nie zawsze są takie same.

Czasoprzestrzeń — według Michaiła Bachtina — określa jedność utworu literackiego w stosunku do rzeczywistości, ponieważ literatura przedstawia rzeczywistość alternatywną, czyli negocjowaną, w przeciwieństwie do rzeczywistości zastanej, w którą jesteśmy „wrzuceni”. Świat przedstawiony (alternatywny) występuje zawsze w stosunku do świata pozaliterackiego. Relacje między nimi określa np.: czasoprzestrzeń spotkania za pomocą takich figur, jak: droga, zamek, salon, pokój, miasto itp.; czasoprzestrzeń kryzysu i przełomu, aktualizowana w figurze chwili, progu, domu itp. Wewnątrz tekstu czasoprzestrzeń ma znaczenie fabularne, powodując wyobrażenie i przedstawienie zdarzeń. Jest materializacją czasu w przestrzeni. Zmaterializowanie czasu sprawia, że zdarzenie (dzianie się) staje się obrazem. W ten sposób autor dokonuje interpretacji rzeczywistości zewnętrznej¹⁵.

Nie tylko utwór literacki jako całość ma swą czasoprzestrzeń, lecz mogą ją mieć także poszczególne motywy. Kategorię czasoprzestrzeni podporządkował więc Bachtin nadrzędnej idei dialogowości. Motywy, podobnie jak słowa, zachowują swą pamięć genetyczną i pamięć użycia. Tym

⁸ Por. P. Ricœur: *Wyjaśnianie i rozumienie...*

⁹ Por. S. Barańczak: *Przekład artystyczny jako „samoistny” i „związany” obiekt interpretacji (na przykładzie niektórych polskich tłumaczeń Gottfrieda Benn)*. W: *Z teorii i historii przekładu artystycznego*. Red. J. Bałuch. Kraków, Wydawnictwo UJ, 1974, s. 47—74.

¹⁰ Por. B. Tokarz: *Wzorzec, podobieństwo, przypominanie*. Katowice, „Śląsk”, 1998, s. 10—26.

¹¹ Por. Ibidem.

¹² Por. A. Majkiewicz (*Intertekstualność — implikacja dla teorii przekładu*. Warszawa, PWN, 2008) na temat odczytania intertekstualności oryginału jako warunku koniecznego, który musi spełnić tłumacz w procesie rozumienia i wyjaśniania oryginału.

¹³ Por. B. Tokarz: *Wzorzec podobieństwo, przypominanie...*

¹⁴ Por. E. Balcerzan: *Literatura z literatury (przekład jako cytat)*. W: E. Balcerzan: *Literatura z literatury*. Katowice, „Śląsk”, 1998, s. 162—179.

¹⁵ Por. M. Bachtin: *Problemy literatury i estetyki...*

samym wiele czasoprzestrzeni w utworze wchodzi z sobą w relacje dialogowe, które wykraczają poza świat przedstawiony.

Również nadawca i odbiorca funkcjonują w jakichś czasoprzestrzeniach pozaliterackich, których ślady zostały zatrzymane w wewnątrztekstowych relacjach osobowych. Mimo że czasoprzestrzeń utworu literackiego jest oddzielona od czasoprzestrzeni autora i czytelnika (czasowe, środowiskowe granice), to spotykają się one w materialnym nośniku literatury, w języku. Związki między nimi pozwalają na wydobywanie się sensu.

Bachtinowska teoria czasoprzestrzeni koresponduje z hermeneutyczną ideą dialogu i rozmowy¹⁶, kognitywną analizą znaczenia¹⁷ oraz z teorią Umberta Eco dotyczącą struktury tekstu, jego intencji oraz wpisanych w tekst intencji autorskich i odbiorczych, przewidywanych przez nadawcę¹⁸.

Przekład cechują takie same jak oryginał wyznaczniki czasoprzestrzeni, przy czym funkcję dominanty pełni w nim (założeniu) czasoprzestrzeń spotkania, realizowana przede wszystkim na poziomie języka w procesie **reekspresji** oryginału. Reekspresja stanowi konsekwencję wcześniejszych procesów rozumienia i dewerbalizacji, które mają charakter wewnątrz- i zewnątrztekstowy w stosunku do oryginału i przekładu. Odczytanie przez tłumacza, między innymi, czasoprzestrzeni oryginału pozwala na zrozumienie wewnętrznego znaczenia utworu (we wzajemnych związkach denotacyjnych, konotacyjnych i informacyjnych). Natomiast sens może być zrozumiany dzięki zauważonym relacjom, w jakie wchodzi oryginał z rzeczywistością pozaliteracką, czasoprzestrzenią autora i odbiorcy prymarnego oraz tłumacza, także jako odbiorcy prymarnego.

Natomiast na etapie **dewerbalizacji** dominującą rolę odgrywają wyznaczniki zewnętrzne czasoprzestrzeni, takie jak: czynnik osobisty, związany z relacją tłumacza do oryginału (empatia), z jego wrażliwością, wiedzą, doświadczeniem lekturowym, światopoglądem, systemem wartości itp., oraz czynnik kulturowo-społeczny. Na tym etapie przekład istnieje **potencjalnie**, w pamięci tłumacza, który ogląda się na autora, tekst i spogląda na swego czytelnika. Dokonał bowiem aktualizacji oryginału ze względu na przestrzeń uniwersalną kultury wyjściowej z dominującym w niej stylem komunikacji międzyludzkiej¹⁹ (obecnym w odczytanych

¹⁶ Por. H.-G. Gadamer: *Rozum, słowo, dzieje*. Tłum. M. Łukasiewicz, K. Michalski. Wybór, oprac. i wstęp K. Michalski. Warszawa, PIW, 1979.

¹⁷ Por. liczne prace na ten temat: w Polsce przede wszystkim — E. Tabakowskiej i B. Lewandowskiej-Tomaszczyk; angielskojęzyczne m.in.: R. Jackendoffa, R. Langackera, L. Talmy'ego.

¹⁸ Por. U. Eco: *Lector in fabula*. Tłum. P. Salwa. Warszawa, PIW, 1994.

¹⁹ Por. M. Clyne i R. Kaplan za: A. Duszak: *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*. Warszawa, PWN, 1998, s. 242—275.

ramach poznawczo-interakcyjnych) oraz z uwagi na czasowy aspekt stylu komunikacji, np. jaki jest stopień obecności tradycji na poziomie stylu komunikacji współczesnej, choćby na podstawie użycia słów kluczy kultury wyjściowej przekładu.

Do wyznaczników zewnętrznych czasoprzestrzeni przekładu uwzględnionych na etapie dewerbalizacji należy czasoprzestrzeń odbiorcy sekundarnego, dla którego nadawcą jest tłumacz, choć nie zawsze zauważa jego udział sprawczy. Czynniki osobisty pełni tu taką samą funkcję, jak w oryginale. Choć taka sama pod względem znaczenia, to inna merytorycznie jest rola przestrzeni kulturowej i czasu ze względu na zależność od nich przestrzeni osobistej odbiorcy. Czynniki kulturowy określa również materializację czasu czytelnika w przekładzie w jego rodzimym (czasowo i środowiskowo zróżnicowanym) stylu komunikacji.

Świadomość wewnętrznych i zewnętrznych wyznaczników czasoprzestrzeni przekładu mają: tłumacz, wydawca i badacz przekładu — komparatysta, mimo że przekład rozszerza przede wszystkim samowiedzę odbiorcy sekundarnego. Tłumaczowi posiadana świadomość pozwala zachować równowagę między obcością a swojskością, dostrzec w przekładzie siłę inspiracyjną, przewidzieć jego użyteczność w rodzimym procesie historycznoliterackim oraz w bieżącym życiu literackim. Wydawcy umożliwia prognozowanie popytu na książkę, jej popularność, sukces rynkowy i udział w życiu literackim. Badaczowi przekładu pozwala opisać, a nawet odkryć trajektorie możliwych dialogów międzykulturowych w całej ich różnorodności i spowinowaceniu w tym, co jednostkowe i zbiorowe, czyli ludzkie.

Przekład, jako wytwór, jako akt komunikacji międzyludzkiej i międzykulturowej oraz wydarzenie hermeneutyczne, łączy w sobie statyczność przedmiotu i dynamikę zdarzenia, w wyniku którego powstał tekst. Jako tekst jest niemy, choć tłumacz mówi za autora i za tekst. **Jego istnienie cechuje jednak dynamika**, ponieważ określa go ruch idei, wiedzy, emocji, wrażliwości, systemów wartości, światopoglądów, językowych obrazów świata itp. Ma więc charakter transwersalny, ponieważ jego parametry tworzą, co najmniej, dwie kultury, dwie osobowości i dwa języki. Transwersalność przekładu oznacza zdolność przejścia z zachowaniem czynnika elementarnego (sensu), poczynając od transformacji pryncypialnej — języka, przez funkcję pośredniczącą, aż do dynamiki wzajemnych inspiracji — w sferze kreatywnej artystycznie.

Nota bibliograficzna

W niniejszej książce wykorzystałam teksty wcześniej wygłoszone lub opublikowane w innym kontekście. Niektóre zostały zmienione, inne przedrukowane, lecz wszystkie razem tworzą zupełnie nową całość. Wcześniej ukazały się:

Adresat „Małego Księcia” Antoine’a de Saint-Exupéry’ego w przekładzie polskim i słoweńskim. W: *Kultura popularna a przekład.* Red. P. Fast. Katowice, „Śląsk”, 2005, s. 7—19.

Krytyka przekładu w świetle systemu oczekiwań odbiorczych. W: *Krytyka przekładu i jej miejsce w systemie wiedzy o literaturze.* Red. P. Fast. Katowice, „Śląsk”, 1999, s. 51—63.

Księga jako początek. W: *Na początku był przekład.* Red. M. Filipowicz-Rudek, J. Konieczna-Twardzikowa, U. Kropiwiec. Kraków, Księgarnia Akademicka, 1999, s. 325—334.

Między osobistym a społecznym aspektem przekładu. W: *Socjologiczne aspekty przekładu.* Red. P. Fast. Katowice—Warszawa, „Śląsk”, 2004, s. 13—31.

Polskie przekłady „Strefy” Apollinaire’a w dialogu awangardowym. W: *Przekład w historii literatury.* Red. P. Fast. Katowice, „Śląsk”, 2002, s. 115—128.

Światło między językami, czyli o potrzebie komparatystyki. W: *Przekład a komparatystyka.* Red. P. Fast. Katowice, „Śląsk”, 2000, s. 7—18.

Tabu i autocenzura w przekładzie. W: *Tabu w przekładzie.* Red. P. Fast, N. Strzelecka. Katowice—Częstochowa, „Śląsk”, 2007, s. 7—24.

Tłumacz między tekstami: perspektywy przekładu artystycznego. W: *Osoba w literaturze i komunikacji literackiej.* Red. E. Balcerzan, W. Bolecki. Warszawa, Wydawnictwo IBL, 2000, s. 264—271.

Indeks osób

Adamczyk-Garbowska Monika 21, 130
Agay Frédéric de 137
Ajgi (Ajhi) Genadij (Giena) 89
Alyn Marc 155
Amsterdamski Stefan 215
Anusiewicz Janusz 27, 197, 234
Apollinaire Guillaume 59, 62, 66—75, 77,
78, 158, 261
Arystoteles 214
Austin John Langshaw 245

Bachelard Gaston 30
Bachtin Michaił 9, 10, 12, 13, 24, 42
Bajt Drago 131
Balcerzan Edward 8, 13, 21, 22, 28, 89,
90, 108—110, 125, 126, 130, 139, 147,
164, 165, 167, 168, 176, 247, 253, 261
Baluch Jacek 13, 22, 164, 243
Banasiak Bogdan 159
Baran Bogdan 86
Barańczak Stanisław (pseud. Ustrzykow-
ski Piotr) 10, 13, 36, 37, 40, 62, 87, 89,
112, 117, 126, 127, 134, 150, 164, 172,
173, 213, 214, 218, 244, 246, 253
Bardwick Judith M. 91
Barthes Roland 114
Bartol Vladimir 80, 226
Barri James Metthew 147
Bartmiński Jerzy 27, 34, 43, 168, 169,
191, 192, 197, 198, 235
Bartoszyński Kazimierz 127, 197
Basaj Maria 164

Baszniak Tadeusz 34, 111
Bataille Georges 21, 152, 159, 160, 161
Beaugrande Robert-Alain de 230
Bederski Adam 67
Bednarczyk Anna 22, 164
Benjamin Walter 33, 34, 115, 116, 127,
149, 200, 212, 238, 252, 254
Benn Gottfried 62, 164
Béranger Pierre-Jean de 32
Berman Antoine 83, 85
Beylin Paweł 60
Białoszewski Miron 216—225, 227, 257
Bieńczyk Marek 36, 134, 136
Bieńkowski Zbigniew 66, 159
Bieroń Tomasz 4, 124
Bińczyk Marek 86, 91
Blatnik Andrej 25
Bobrownicka Maria 18, 19
Bolecki Włodzimierz 19, 109, 128, 261
Borges Jorge Luis 59
Borowski Andrzej 34
Brantôme Pierre de Bourdeilles 158
Breton André 78
Broch Hermann 36, 37
Brodzka Alina 144
Brzękowski Jan 72
Bursa Andrzej 118
Byron George Gordon 59, 108

Calasso Roberto 40
Calderon de la Barca Pedro 108
Camus Albert 140, 141

- Canetti Elias 86, 91
 Cankar Ivan 226
 Chanady Amaryll 239
 Car Anna 156
 Cendrars Blaise (właśc. Sauser Frédéric-Louis) 69, 78
 Cervantes Saaverda Miguel de 59
 Cetnarowicz Antoni 19
 Chełstowski Bogdan 23, 249
 Chevalier Jean 179
 Chlebnikow Wiktor 69
 Chlewiński Zdzisław 166
 Chopin Fryderyk 40
 Chwin Stefan 186, 193
 Clyne Michael 14, 241
 Collini Stefan 124
 Cudak Romuald 259
 Culler Jonathan 164
 Cummings Edward Estlin 62
 Curtius Ernst Robert 30
 Czapliński Przemysław 43
 Czechowicz Józef 66, 67
 Czerny Anna Ludwika 67—69, 72—76
 Czerny Zygmunt 73
 Czerwiński Marcin 215
 Czyżewski Tytus 66, 69

 Čop Matija 32, 259

 Davidson Donald 22, 23, 34, 111
 Davies Norman 22
 Davis Mark H. 91, 92
 Debeljak Aleš 25
 Dedecius Karl 27, 28, 42, 89
 Derrida Jacques 247, 251
 Diderot Denis 148
 Dilthey Wilhelm 231, 251
 Douvan Elizabeth 91
 Dressler Wolfgang Ulrich 230
 Duszak Anna 14, 22, 200, 202, 214, 242
 Dybciak Krzysztof 129

 Đurišin Dionyz 31, 33, 35, 36

 Eco Umberto 14, 20, 23, 60, 109, 123, 124, 139, 154, 162, 203, 215, 221, 239, 243, 249, 254, 255
 Eiffel Gustave 70

 Eliade Mircea 34, 35
 Eliot Thomas Sterns 53, 134, 135
 Elzenberg Henryk 45—47

 Fast Piotr 36, 110, 151, 156, 200, 238, 261
 Fife James 74
 Filipowicz-Rudek Maria 58, 261
 Foucault Michel 95, 171
 Fournier Gilles 220
 Frawley William 165, 233
 Frege Gottlob 245
 Freude Zygmunt 245
 Fritz Ervin 25
 Fuksiewicz Jacek 41, 123
 Furdal Antoni 234

 Gadamer Hans-Georg 14, 23, 24, 124, 128, 169, 201, 232, 248, 250—253
 Gałczyński Konstanty Ildefons 118
 Gazda Grzegorz 19, 188
 George Stefan 108, 119
 Gheerbrant Alain 179
 Gilowski Wojciech 159
 Glavan Polony 25
 Głowiński Michał 31, 129, 185
 Gogol Nikołaj 33, 36
 Gołaszewska Maria 84
 Gołąb Zbigniew 40
 Gombrowicz Witold 25, 37, 79, 80—82, 154, 184—186, 188—193, 195, 196, 205, 216, 252, 259
 Grabner-Haider Anton 61
 Gradišnik Janez 138
 Graff Piotr 12, 169, 248
 Grajewski Wincenty 9, 24
 Grice Paul (właśc. Grice Herbert Paul) 23, 216
 Grosbart Zygmunt 126, 239
 Gross Sabine 214
 Grucza Franciszek 126, 131
 Gspan Alfonz 178
 Guiraud Pierre 38

 Habrajska Grażyna 220
 Hagège Claud 200, 204, 245
 Hartwig Julia 66
 Hašek Jaroslav 37
 Havel Vaclav 55, 156
 Hedemann Oskar 159

- Hegel Georg Wilhelm Friedrich 21, 85, 101, 159
Heidegger Martin 21, 85, 86, 90, 93, 94, 159
Heine Heinrich 32
Heinz Adam 40
Hejwowski Krzysztof 22, 126
Herbert Zbigniew 25, 41, 43—48, 51—57, 117, 216, 217, 256, 259
Herder Johann Gottfried 18, 19
Hoffman Eva 29, 33, 65, 90, 111, 238, 244, 246, 253
Hołówka Teresa 91, 202
Horacy (Quintus Horatius Flaccus) 59
Hölderlin Friedrich 84, 239
Hrabal Bohumil 38
Husserl Edmund 86, 169, 180
- Ihan Alojz 25
Ingarden Roman 89, 124, 126, 167
Irzykowski Karol 133—135, 137
Iwazskiewicz Jarosław 119
- Jackendoff Ray 14, 200
Jakobson Roman 244
Jakubowicz Karol 41, 123
Janaszek-Ivaničková Halina 41
Jančar Drago 24, 240, 258, 259
Jasieński Bruno 126
Jasińska Aleksandra 91
Javoršek Jože 53
Jeleński Konstanty 129, 171, 174, 213, 244
Jerman Frane 131
Jesih Milan 25
Jež (Kenda) Karmen 81
Jež Niko 47, 48, 51, 56, 80, 81, 95, 96, 102—108, 119, 152, 172, 184, 186, 190, 194, 196, 204, 206, 208, 209, 216, 219, 239, 240, 257—259
Jędrzejko Ewa 211, 224
Johnson Mark 234, 246
Joyce James 59
Jung Carl Gustav 30, 34, 35, 245
Jurkowski Marian 62, 126
- Kafka Franz 37, 134
Kajsiewicz Józef Hieronim 117
Kamieńska Anna 204
- Kania Ireneusz 159
Kant Immanuel 89
Kaplan Robert S. 14, 241
Kapuściński Ryszard 216, 240
Kardela Henryk 74
Karpiński Wojciech 129, 171, 213, 244
Kaszyński Stanisław 204
Káša Peter 19
Kielar Barbara Zofia 21, 63, 85, 131, 202
Kleiber Georges 214
Kluth Barbara 108
Kłowska Antonina 122
Kmecel Matjaž 189
Kmita Jerzy 23, 45, 200
Kobylińska Ewa 231
Kocbek Edward 25
Kochanowski Piotr 176
Kokelj Nina 25
Kolankiewicz Leszek 35
Kollár Ján 19
Kołakowski Leszek 25, 215, 233
Komendant Tadeusz 21, 95, 114, 159—161, 171
Konieczna-Twardzikowa Jadwiga 58, 126, 261
Kopaliński Władysław 147, 150, 179
Kornhauser Julian 25, 46
Korytko Emil 117, 259
Kos Janko 55
Kosovel Srečko 25, 154, 155, 177—184, 226
Ković Kajetan 52
Kowalska Małgorzata 23, 249
Kozak Jolanta 17, 22, 23, 130
Krakar Lojze 46, 51—53, 119, 174, 204, 205, 256
Kraśniński Zygmunt 118
Krasnodębski Zdzisław 88
Kręglowski Anastazy 67
Krlęza Mirosław 52
Krońska Irena 86
Kroński Tadeusz 101
Kropiwek Urszula 58, 126, 261
Kruczonych Aleksander 69
Krukowska Maria 204
Krynicky Ryszard 44, 45, 62, 80
Krzeszowski Tomasz P. 234, 246
Kubiak Jolanta 91
Kubicki Roman 8, 21, 213

- Kubińska Olga 59, 230
 Kubiński Wojciech 59, 230
 Kuderowicz Zbigniew 65, 243
 Kundera Milan 36—38, 40, 53, 134, 136
 Kuśniewicz Andrzej 216
 Kwiatkowski Jerzy 70, 73

 Lainšček Feri 25
 Lakoff George 234, 245, 246
 Lam Andrzej 134
 Lampe Frančišek 131, 132
 Lampert Igor 82
 Langacker Roland 14, 49, 63, 64, 191, 198, 200, 201, 204, 221, 234, 245
 Laurencin Marie 71
 Le Clezio Jean-Marie G. 18
 Legeżyńska (Jelec) Anna 10, 11, 22, 27, 28, 86, 89, 108, 115, 126, 149, 160, 161, 166, 212, 235, 247
 Levinas Emmanuel 85, 91, 217, 218
 Lewandowska-Tomaszczyk Barbara 14, 220
 Lewańska Ariadna 114
 Lewicki Roman 49, 90, 156, 170, 199, 200, 226, 238
 Libera Antoni 239, 240
 Ligara Bronisława 214
 Ligęza Wojciech 94, 95
 Lippman Walter 27, 87, 197
 Lisowski Jerzy 159
 Lloyd Barbara B. 50, 87, 197
 Locke John 202
 Lotman Jurij 93
 Lowen Aleksander 118

 Łatuszyński Grzegorz 152, 154
 Łebkowska Anna 83, 86, 231
 Łojek Jerzy 158, 159
 Łukasiewicz Małgorzata 14, 23, 128, 232, 250

 Magnuszewski Józef 155, 173, 174
 Magritte René 260
 Majakowski Włodzimierz 168
 Majkiewicz Anna 13
 Makowski Bolesław 188
 Mandl Heinz 198
 Marinetti Filippo Tommaso 69
 Markiewicz Henryk 31
 Martuszevska Anna 144

 Masłowska Dorota 258
 Matuszewski Krzysztof 159
 McLuhan Marshall 41, 123, 203
 Menart Janez 52
 Meschonnik Henri 84
 Michalski Kazimierz 14, 23, 90, 128, 215, 232, 233, 250
 Mickiewicz Adam 32, 71, 108, 117, 258, 259
 Mieszkowski Tadeusz 61
 Międzyrzecki Artur 66, 108, 109
 Miklavec (pseud. Podravski) Peter 131, 132
 Miller James 202
 Miłosz Czesław 25, 32, 36, 37, 93, 117, 152, 204—208
 Minatti Ivan 138, 140, 141, 148
 Mitosek Zofia 197
 Moder Janko 131, 134
 Modzelewska Natalia 42
 Molière (właśc. Poquelin Jean-Baptiste) 152, 156
 Morawski Witold 67—69, 73
 Morin Edgar 27
 Morsztyn Jan Andrzej 158, 162, 163
 Mrač Matija (pseud. Vrnilež) 131
 Mrożek Sławomir 25, 208, 257
 Mróz Piotr 84
 Musil Robert 37
 Muszyński Zbysław 201, 246

 Nida Eugene Albert 23
 Niemojewska Maria 135
 Nietzsche Friedrich 21, 159
 Nor Pierre 38
 Norwid Cyprian Kamil 32, 80, 117
 Nowakowska-Kempna Iwona 115, 201, 246
 Nycz Ryszard 109

 Ochab Maryna 159
 Ocvirk Anton 155, 178
 Okopień-Sławińska Aleksandra 168
 Olędzka-Frybesowa Aleksandra 27
 Orkan Władysław 118
 Orłowski Hubert 33, 200, 238

 Pachciarek Paweł 61
 Pasek Jan Chryzostom 188
 Paszkowski Józef 33

- Pavček Tone 52
Pavičić Mladen 81, 154
Pawelec Andrzej 253
Peiper Tadeusz 67, 72
Piechal Marian 154, 155, 173, 174, 177, 178, 180, 181, 183
Pieczyńska-Sulik Anna 170
Pirandello Luigi 136
Pirc Dušan 46
Pisarkowa Krystyna 62, 245
Piskor Stanisław 239
Playden Annie 71, 75
Poe Edgar Alan 62
Polański Kazimierz 40
Pollak Roman 89, 165, 231
Pomian Krzysztof 90
Pomorska Joanna 204, 258
Poniż Denis 53
Popović Anton 22, 139, 243, 247
Porębski Mieczysław 132
Prešeren France 32, 162, 226, 259
Pretnar Tone 32, 47, 48, 51—53, 56, 80, 95, 96, 98—102, 106—108, 112, 113, 116—119, 152, 162, 172, 173, 204, 205, 207, 208, 256
Pretnar Zvonka 117
Prokop Jan 27
Prokopiuk Jerzy 35
Proust Marcel 59, 62
Przybora Jeremi 118
Przyboś Julian 72, 168, 183
Przybyłowska Maria 86
Puchalska Mirosława 144
Puszkina Aleksander 126
Pylyshyn Zenon W. 166

Questhoff Uta M. 27, 197, 198

Rachwał Tadeusz 238
Rajewska Ewa 89
Ranke Leopold 18, 239
Rastier François 128
Rej Mikołaj 117
Reyburn William David 23
Riccœur Paul 12, 13, 23, 24, 83, 84, 109, 110, 164, 166, 169, 171, 231, 248—250, 253, 255
Rimbaud Artur 59, 68
Ritz German 109, 119

Rogosiński Julian 159, 161
Roniker Michał 29, 238
Rolicz-Lieder Wacław 109, 119, 220
Rorty Richard 24, 247
Rosch Eleonor 50, 87, 197, 245
Rosner Katarzyna 12, 169, 248, 250—252
Roux Dominique, de 188
Różewicz Tadeusz 25, 88
Rusinek Michał 126
Rzewuski Henryk 188

Sade Donatien Alphonse François de 21, 152, 158, 159
Saint-Exupéry Antoine de 137—142, 261
Salinger Jerome David 139, 215, 216
Salwa Piotr 14, 20, 123, 243
Sandauer Artur 61, 79
Sapir Edward 200, 203, 245
Sartre Jean-Paul 52, 60, 93, 140, 141, 147, 148, 161
Schaff Adam 197, 202
Schifano Jean-Noël 239
Schleiermacher Friedrich Daniel Ernst 199
Schulz Bruno 61, 79—82
Seliškar Mojca 52, 100, 118
Semczuk Małgorzata 144
Sienkiewicz Henryk 131
Sikora Sławomir 118
Sikorski Janusz 33, 127, 200, 238
Siwkowska-Łatuszyńska Maryla 152
Skarga Barbara 85
Skwarczyńska Stefania 9, 33, 144
Sławiński Janusz 127—129, 139, 172
Sławkowska Ewa 186, 211
Słowacki Juliusz 108, 162
Sobolewska Anna 144
Sovret Anton 185
Spitzer Leo 34
Spirka Lucyna 35
Stachura Edward 216
Stanosz Barbara 34, 111, 202
Stasiuk Andrzej 25, 258
Steiner George 30, 59, 83, 230—233
Stern Anatol 66, 67
Sterna-Wachowiak Sergiusz 253
Strniša Georg 25, 52, 53
Svetina Peter 80, 98
Svetokriški Janez (właśc. Tobi Lionell) 188, 190

- Swoboda Tomasz 83, 164
Szajnert Danuta 125
Szary-Matywiecka Ewa 144
Szekspir William 10, 134
Szuba Andrzej 61
Szulczyńska Anna 79, 126, 232
Szwedek Aleksander 230
Szwykowski Jan 140, 141, 143, 147, 148
Szymanowicz Włodzimierz 117
Szymanowski Adam 60, 239
Szyborska Wiśława 93—107, 112, 113, 115, 118, 152, 206—210, 258

Śliwiński Piotr 43
Ślósarska Joanna 220
Świetlicki Marcin 117
Święcicka Krystyna 180

Šafarik Pavol Jozef 19
Šalamun Tomaž 25
Šalamun-Biedrzycka Katarina 25, 46, 51, 53, 81, 95, 96, 119, 152, 172—174, 177, 181—184, 186, 256
Šömen Branko 257
Štefan Rozka 32, 46, 95—97, 99—102, 104—107, 119, 152, 204, 207, 209, 257, 258
Štrekelj Karel 131
Štúr Ľudovít 19
Šuler Galos Jasmina 48, 51, 82, 258

Tabakowska Elżbieta 14, 22, 49, 50, 63, 66, 79, 87, 92, 113, 126, 128, 151, 156, 198, 201, 202, 204, 231, 234, 243, 245
Tagore Rabindranath 152
Talmy Leonard 14, 57, 213
Tatarkiewicz Anna 35
Taufel Veno 52
Taylor Charles 253
Taylor John R. 214
Tetmajer (Przerwa) Kazimierz 179
Tkaczyszyn-Dycki Eugeniusz 25
Toeplitz Krzysztof Teodor 41, 123
Tokarczuk Olga 25, 60, 82, 83
Tokarski Jan 23
Tokarski Roman 192
Tokarz Bożena 13, 22, 24, 32, 42, 88, 91, 128, 130, 151, 152, 200
Tokarz Emil 223

Tomaszewski Borys 32
Toporišič Jože 223, 225
Torkar Igor 53
Torop Peeter 83, 84, 164, 166
Trakl Georg 62
Tudor Andrew 122
Turner Mark 220
Tuwim Julian 62, 258
Tynecka-Makowska Słowinia 188

Ułaszek Stanisław 83, 164
Unuk Jana 48, 51, 82, 95—99, 102, 103, 106, 107, 112, 113, 152, 204, 207, 209, 258

Venuti Lawrence 18
Verheren Emil 68
Verlaine Paul 59, 75
Villon François 158
Vuletić Andjelko 152—154

Walas Teresa 7, 27
Walton Kendall 84
Wat Aleksander 118
Wążyk Adam 66—69, 72, 75—78, 168
Wąsik Zdzisław 234
Weinsberg Adam 215
Wells Hary K. 86, 166
Welsch Wolfgang 8, 21, 28, 213
Wergiliusz 59
Werth Leon 138
Whitman Walt 68, 71
Whorf Benjamin Lee 200, 202, 203, 218, 245
Wiegandt Ewa 43
Wierzbicka Anna 34, 38, 191, 202, 244
Witkacy (właśc. Witkiewicz Stanisław Ignacy) 79—82, 88, 216, 259
Wittgenstein Ludwig 65, 214, 243, 245
Wodzińska-Walicka Maria 159
Wojacek Rafał 117, 118
Wolniewicz Bogusław 65, 243, 245
Woroniecki Michał 45
Wujek Jakub 189
Wyka Kazimierz 38

Zadeh Lofti 245
Zagajewski Adam 25, 45
Zajc Dane 25, 52

Zamiara Krystyna 231
Zaworska Helena 72
Zimand Roman 202
Ziomek Jerzy 126, 128
Zlobec Ciril 25
Zupan Uroš 25
Zupan Vitomil 53

Żeleński (Boy) Tadeusz 79, 80, 152, 156,
158
Żemła Katarzyna 200
Žabot Vlado 25

Bożena Tokarz

Encounters Time-Space of Artistic Translation

Summary

In her book *Time-Space of Artistic Translation* (Polish: *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*), the author presents artistic translation as a communicative and hermeneutical issue with a specific place taken among other texts. Functioning in culturally different spaces and times, translation establishes dialogue relations with them and creates intellectual, emotional and sensual tensions (e.g. in the sphere of experiences of the translators and the recipients) within its own time-space.

The research reflection was concentrated mainly on translations of Polish literature into the Slovene language and of Slovene literature into the Polish language. Translations of French literature into the Polish language were included in the research in the amount which can signal the comparative and communicative aspects of translation present in the linguistic triangle, which occurs among different language groups, Slovene and Romance. This significant and important problem deserves a separate research from the point of the intercultural dialogue, in which it takes place.

Properties of translation such as intertextuality, intersubjectivity and pragmatism make it the foundation for the intercultural communication, which can be confirmed through the demand for that sort of translation. Expecting translation by a reader, an editor and a translator expresses the need for confronting oneself and one's own culture with a foreign culture. Therefore, translation should contain signals of strangeness by being a surprise and an opportunity for a reader of the target foreign culture to follow it.

The necessity of a dialogue motivates the existence of translation. A dialogue may occur in intratextual and extratextual space, initiating the forms of experiencing, of communicating and the ways of perceiving the world that are unknown yet in the receiving culture. For there is "light" between languages (the sphere of sense, sensation, expression and agreement), in the form of different categorization and conceptualization of an experience. A dictionary, the grammar and usage are the testimonies.

The dialogue beyond the destination text is multidirectional (artistic, aesthetic, ethical and cognitively-emotional) and it acts culturally and psychologically.

Due to the dialogue capacities, artistic translation enables self-understanding through comparison; it enriches and inspires the recipient. It may also be used for self confirming oneself in the corporate and individual areas. Exact translation is dynamic because it opens different horizons than those present in the receiving culture. Belated translation

does not have such efficiency, it occurs too late to participate actively in the second culture. It usually confirms what is already known but may not be appreciated.

A translator makes the decision about the communicative role of the translation. By transferring the original, a translator takes into account the expectations of the recipient and his or her mental aptitude formed by native culture and background knowledge, by the need of the reader to be surprised and ravished by the text; and by the sense of the original version or the model of the world included in it. A translator crosses over the border of his or her own culture remaining in it mentally and languagedly, in order to surprise, arouse interest, ravish and remain “faithful” to the original.

Translation opens new horizons only when the translator, existing between two texts and two cultures, maintains balance between what is unknown, strange and what is homely or already domesticated. By creating mirrored worlds, a translator does his or her duty of enriching his or her own culture. At the same time, a translator is guided by cognitive curiosity and eagerness to experience a literary adventure.

That adventure is based on overcoming language barriers which result from mental barriers, different sensual and mental experiences of the translator and the recipients (from the perspective of the model of the world found in the original) and which also result from the objective of the translation.

A hermeneutical encounter, taking place sometimes between extreme subjectivities and cultures, occurs in translation due to empathy, above all of the translator. Being between texts and cultures, a translator has the possibility to make the translation a place of an encounter between contradictions without eradicating them, or has the possibility to cause extratextual reflection in the recipients.

That is the “phenomenality” of translation and the “fusion of horizons” of the author, the translator, the target reader, and the cultures, all of which take place in the translation and through it. Therefore, translation is not only a creation and a process, but also an outlook on life that means openness and agreement, and this issue is usually not raised by books in translation theory.

Bożena Tokarz

Die Begegnungen Die Raumzeit der künstlerischen Übertragung

Zusammenfassung

In dem Buch *Begegnungen. Die Raumzeit der künstlerischen Übertragung* schildert die Verfasserin künstlerische Übertragung als ein kommunikatives und hermeneutisches Phänomen, das unter den anderen Texten eine besondere Stelle einnimmt. In verschiedenen Kulturbereichen und zu verschiedener Zeit funktionierend knüpft eine Übertragung mit Raum und Zeit ein Gespräch an und erzeugt in ihrer Raumzeit intellektuelle, emotionelle und sensuelle Anspannungen (z. B.: im Bereich der Empfindungen von Übersetzern und Rezipienten).

Untersucht wurden vor allem Übertragungen aus der polnischen Literatur ins Slowenische und aus der slowenischen Literatur ins Polnische. Die Übersetzungen aus französischer Literatur in polnische Sprache wurden hier nur unter dem komparativen und kommunikativen Aspekt der Übersetzung in einem linguistischen, durch unterschiedliche Sprachgruppen, slawische und romanische, gebildeten Dreieck untersucht. Hinsichtlich des zwischenkulturellen Dialogs an dem sie beteiligt ist, ist eine Übertragung ein wichtiges Problem und sollte noch in eigener Studie ergründet werden.

Solche Eigenschaften der Übertragung wie: Intertextuelles, Intersubjektives und Pragmatisches verursachen, dass sie wegen des Bedarfs an Übersetzungen die Grundlage der zwischenkulturellen Kommunikation bildet. Ein Leser, ein Verleger und ein Übersetzer erwarten eine Übersetzung, weil sie sich selbst und eigene Kultur einer fremden Kultur gegenüberzustellen brauchen. Aus diesem Grund sollte eine Übersetzung gewisse Fremdheitselemente enthalten, so dass selbst ein Rezipient der Bestimmungskultur damit überrascht und zufrieden werden könnte.

Der Bedarf an einem Dialog ist ein Beweggrund für Anfertigung der Übertragung. Der Dialog kann im intratextuellen und außertextuellen Bereich stattfinden, dabei die in der rezipierenden Kultur bisher unbekannten Formen des Erlebens, der Kommunikation und der Weltbetrachtung in Gang bringend. Zwischen den einzelnen Sprachen gibt es zwar ein in Gestalt von verschiedenerlei Kategorisierung und Konzeptualisierung der Erfahrung auftretendes „Licht“ (Sinn-, Empfindungs-, Expressions- und Verständigungssphäre). Ein gutes Beispiel dafür sind Wörterbuch, Grammatik und deren Gebrauch.

Der außerhalb des Textes geführte Dialog ist vielseitig (künstlerischer, ästhetischer, ethischer und erkenntnisemotionaler) und erfüllt kulturelle und psychologische Funktionen.

Dank den Dialogfähigkeiten macht eine künstlerische Übertragung ein Selbstverständnis (mittels der Vergleichung) möglich; sie anreichert und inspiriert den Rezipienten. Sie kann auch einer Selbstbestätigung auf kollektiver und persönlicher Ebene dienen. Die rechtzeitige Übertragung ist dynamisch, denn sie eröffnet andere, als es in der rezipierenden Kultur der Fall ist, Perspektiven. Verspätete Übertragung dagegen verfügt über diese Möglichkeit nicht, weil sie zu spät erscheint, um an der anderen Kultur aktiv teilzunehmen. Sie bestätigt nur das schon Bekannte, obwohl vielleicht Unterschätzte.

Über kommunikative Rolle der Übertragung entscheidet ein Übersetzer, der das Original übertragend Folgendes in Rücksicht nimmt: die Erwartungen des Rezipienten und dessen durch seine einheimische Kultur und Kenntnisse eingeprägte geistige Fähigkeiten; den Bedarf des Lesers, durch den Text überrascht und hingerissen zu sein; den Bedeutungsgehalt des Originals und das darin enthaltene Weltmodell. Um den Leser zu überraschen, dessen Interesse zu erwecken, hinzureißen und dem Original „treu“ zu bleiben, muss der Übersetzer die Grenzen seiner eigenen Kultur überschreiten und zugleich sich geistig und sprachlich im Bereich der eigenen Kultur auskennen.

Eine Übertragung ist nur dann im Stande, unbekannte Horizonte zu eröffnen, wenn der Übersetzer zwischen zwei Texten und Kulturen existierend ein Gleichgewicht zwischen dem Unbekannten, Fremden und dem Einheimischen oder schon Vertrauten aufrechterhält. Abgespiegelte Welten kreierend erfüllt der Übersetzer seine Pflicht, einheimische Kultur anzureichern; er lässt sich aber dabei einer Erkenntnisneugierde leiten, um ein literarisches Abenteuer zu durchleben.

Zum Abenteuer wird die Überwindung von den aus geistigen Unterschieden und unterschiedlichen Sinneserfahrungen des Übersetzers und der Rezipienten (aus der Sicht des im Original enthaltenen Modells), als auch aus dem Übertragungszweck resultierenden Sprachbarrieren.

In einer Übertragung kommt es dank der Empathie v.a. des Übersetzers zu einer hermeneutischen Begegnung von den oft extremen Subjektivitäten und Kulturen. Sich zwischen den Texten und Kulturen bewegend kann der Übersetzer aus der Übertragung ein Begegnungsort von Widersprüchen (die von ihm nicht ausgeglichen werden) machen oder die Rezipienten zu außertextuellen Reflexionen anregen.

Darin besteht zwar die „Ungewöhnlichkeit“ der Übertragung und die „Fusion von Horizonten“ des Autors, des Übersetzers, des Lesers und der Kulturen. Eine Übertragung ist also nicht nur ein Produkt und Prozess, sondern auch eine mit Offenheit und Verständigung identifizierte Weltanschauung, was in der Fachliteratur meistens nicht berücksichtigt ist.

Redaktor **Barbara Todos-Burny**

Projektant okładki **Paulina Tomaszewska-Cieply**

Redaktor techniczny **Małgorzata Pleśniar**

Korektor **Lidia Szumigala**

Copyright © 2010 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-1935-3
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-2363-3
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 17,25. Ark. wyd. 21,0. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 26 zł

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.,
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Cena 26 zł

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2363-3